

סיכום ממצאי מחקר הערכה של תוכנית "אבות ובנים על המגרש"*

ד"ר שירה פגורק אשל, MSW וד"ר רונית אבן זהב, MSW
המחלקה לעבודה סוציאלית במרכז האקדמי רופין
shirap@ruppin.ac.il

* התוכנית פותחה על ידי מר אלי קושניר בשיתוף עם גב' מיכל אטינגר, ראשת תחום חינוך פורמלי וחוג בית, ג'וינט-אשלים.

רקע ומטרות: למרות עדויות מחקריות נרחבות אודות התפקיד המכריע של אבות בהתפתחות הילד בכלל ובמניעת התנהגויות סיכון בקרב בניהם בפרט, אבות עדיין אינם נכללים מספיק בתהליכי התערבות במסגרת שירותי הטיפול והחינוך בקהילה. מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את מועילות התוכנית "אבות ובנים על המגרש". התוכנית נועדה לקדם את איכות הקשר והתקשורת בין אבות לבנים טרום גיל ההתבגרות באמצעות שילוב בין משחק כדורגל המונחה על ידי מאמן כדורגל שעבר הכשרה לעבודה בתוכנית, לבין מפגשים קבוצתיים עם האבות סביב סוגיות שעלו על המגרש, המונחים על ידי אנשי טיפול. התוכנית פועלת בפריסה ארצית מזה למעלה מעשור ומשלבת אוכלוסיות יעד שונות, בכללן ילדים בסיכון.

שיטה: נערך מחקר במתודה משולבת, כמותנית ואיכותנית. 110 אבות ו-71 בנים מלאו שאלונים לפני ואחרי ההתערבות, בין השנים 2018-2019 ו-2021-2022. המדדים בחנו רקע סוציודמוגרפי, תחושת מסוגלות עצמית אצל הבן, תחושת מסוגלות הורית של האבות, מעורבות האבות בחיי בניהם בתחומי חיים שונים, ואיכות הקשר בין האב לבן. כמו כן נבדקה שביעות הרצון מהתוכנית. בנוסף, האבות (n=75) השתתפו בראיונות קבוצתיים חצי-מובנים בתום התוכנית.

ממצאים: הן האבות והן הבנים דיווחו על רמות גבוהות של שביעות רצון מההשתתפות בתוכנית. נמצאו מתאמים חיוביים בין שביעות רצון מהתוכנית לבין כלל מדדי התוצאה. מידת ההשתתפות ושביעות הרצון מהתוכנית תרמו לניבוי מעורבות אבהית גבוהה יותר במגוון היבטים בחיי הבן כדוגמת: יכולת להציב גבולות מותאמים, בילוי זמן משותף, מתן שבחים וחיזוקים, ופיתוח כישרונות הניתוח האיכותני חשף שתי תמות מרכזיות: 1. הממד הבין-אישי, כפי שהתבטא בשיפור איכות הקשר בין האב לבנו; 2. הממד התוך אישי, אשר התבטא בקרב הבנים בשינויים חיוביים בביטחון העצמי ובכישורים החברתיים, ואצל האבות, בהרחבת יכולת ההתבוננות על עמדותיהם ובחירה בהתנהגויות הוריות מיטיבות.

מסקנות והשלכות: התוכנית תרמה לחיזוק הקשר בין האב והבן באמצעות השילוב הייחודי בין מרחב משחקי עקבי לבין מרחב רפלקטיבי. היא מציעה שינויים חיוביים בהתנהלות האבות מול ילדיהם וכן בהתנהלות החברתית של ילדיהם. לפיכך, נראה כי לתוכנית תפקיד חשוב במניעה וצמצום מצבי סיכון במשפחה והתנהגויות סיכון בקרב מתבגרים.

תקציר ממצאי מחקר:

הערכת תוכנית "אבות ובנים על המגרש"

ד"ר שירה פגורק אשל וד"ר רונית אבן זהב
המחלקה לעבודה סוציאלית במרכז האקדמי רופין

מטרת המחקר

- להעריך את תרומתה של תוכנית "אבות ובנים על המגרש" לשיפור איכות הקשר בין אבות לבניהם.
- הנתונים שיוצגו לעיל מתמקדים בשנים 2018-2019 ומהווים חלק ממחקר אורך הבוחן את מועילות התוכנית.

שיטה:

- מתודה משולבת, איכותנית וכמותית.
- זוגות אבות ובנים (N=106); מחקר כמותי (לפני-אחרי ההשתתפות בתוכנית).
- המשתנים שנבחנו: משתני רקע, בריאות נפשית, יעילות עצמית הורית של האב, מעורבות האב בחיי הילד, יעילות עצמית של הילד, שביעות רצון מהתוכנית.
- 1T = דצמבר 2018 2T = יוני 2019
- אבות: משוב איכותני - ראיון קבוצתי בסיום ההתערבות (יוני 2019) (n=32; 4 קבוצות)

ניתוח הנתונים:

המחקר הכמותי: הנתונים הוקלדו בתוכנת SPSS. הניתוחים הסטטיסטיים הראשוניים כללו בדיקת ממוצעים ומתאמים בין משתני המחקר.
המחקר האיכותני: נערך ניתוח תוכן לחילוץ התמות המרכזיות אשר עלו מתוך הראיונות

ממצאים עיקריים:

- רמות שביעות הרצון מהתכנית היו גבוהות הן בקרב האבות והן בקרב הבנים, מגמה אשר נשמרה לאורך כלל ממדי ההערכה (טווח: 1=כלל לא; 5=במידה רבה מאוד).
- **בקרב האבות** ממוצע שביעות הרצון הכללית היה גבוה-גבוה מאוד ($M = 4.58, SD = 0.61$). מרביתם היו ממליצים לאחרים להשתתף בתכנית ($M = 4.72, SD = 0.53$). כמו כן, האבות דיווחו כי התכנית תרמה במידה רבה-רבה מאוד לחיזוק הקשר שלהם עם הבן ($M = 4.33, SD = 0.82$) ותרמה במידה רבה להיכרות מעמיקה יותר עם הבן ($M = 4.05, SD = 1.00$). בנוסף, החשיבות להגיע למפגשי האבות ושביעות הרצון ממפגשים אלו דורגו כגבוהים-גבוהים מאוד ($M = 4.50, SD = 0.71$; $M = 4.40, SD = 0.82$; בהתאמה), וכן האבות העריכו את המנחה כמקצועי בתחומו במידה רבה-רבה מאוד ($M = 4.34, SD = 0.95$). נמצאו קשרים חיוביים בין כל אחד מממדי הערכת התוכנית לבין תחושות רווחה נפשית אצל האב, מעורבות האב בחיי הילד (בילוי זמן עם הילד, מתן שבחים לילד, פיתוח כישרונות). בנוסף, קורלציה חיובית בין מדדי הערכת התוכנית לבין הערכה גבוהה יותר של איכות הקשר עם הילד (מידת הענקת חום וקבלת הבן על ידי האב).
- **הבנים** דיווחו שחשוב להם להגיע למפגשים במידה גבוהה-גבוהה מאוד ($M = 4.73, SD = 0.62$), וכי הם מרגישים שבעי רצון מהם ($M = 4.52, SD = 0.91$) והיו ממליצים לחבריהם להשתתף בתכנית ($M = 4.68, SD = 0.67$). נמצאו קשרים חיוביים מובהקים בין הערכת התכנית לבין מרבית הממדים של הערכת הבן את מעורבות האב בחייו. כמו כן, נמצא קשר חיובי בין הערכת איכות הקשר עם האב לבין הערכה חיובית של התכנית.

תרומת ההתערבות הקבוצתית עם האבות שהונחתה ע"י הסטודנטיות לע"ס, מנקודת מבטם של האבות:

"בהתחלה ת'אמת זה לא בא בטוב...חשבתי שזה מיותר. אבל לאט לאט זה זרם. אהבתי שזו היתה שיחה בגובה העיניים. זה היה מכבד. אהבתי שזה לא רק דיבורים אלא המנחות נמצאות גם על המגרש" (ש', הופנה דרך בית הספר, שנה ראשונה בתוכנית, אב לבן 12)

"אחרי ההנחיה ממש הלכתי לישון בלילה עם מחשבות על הקשר שלי עם אבא שלי...ואיזה אבא אני רוצה להיות." (ש', הופנה דרך בית הספר, שנה ראשונה בתוכנית, אב לבן 11).

"זה לא פשוט לשבת לדבר 12 גברים ולהיפתח אחד מול השני אבל עם הזמן והמפגשים יותר קל להיפתח. לראות שאחד האבות נשבר זה משהו שונה ומעלה אסוציאציות שונות אבל זה גם נתן הרבה כוח" (נ', הופנה דרך שירותי הרווחה, שנה שניה בתוכנית, אב לבן 10).

"אני אגיד שהדבר הזה פה זה דווקא עוזר לי קצת לשמוע פרספקטיבה של אבות אחרים. בדרך כלל אני שומע פרספקטיבה של היועצת והמנהלת והפסיכולוג של בית הספר ועכשיו אני שומע פרספקטיבה של אבות אחרים לגבי אינטראקציה עם הילדים שהם בני הגיל של א' (הבן שלו), זה עוזר גם לשים קצת דברים בפרופורציות וגם פשוט לראות איפה נמצאים שאר

הילדים ומה אני צריך לצפות בערך שזה לא חורג מהנורמה, זה עזר" (י' הופנה דרך בית הספר, שנה ראשונה בתוכנית, אב לבן 11).

דיון ומסקנות:

הממצאים תומכים בממצאים של מחקר הערכה קודם שנעשה אודות התוכנית מטעם ג'וינט ישראל. שני המחקרים מצביעים על מועילות גבוהה של התוכנית בהשגת מטרותיה (יבלברג וקוממי, 2014).

ייחודיות התוכנית טמונה בכך שהיא מצליחה להשיג את מטרותיה, כמעט ללא דידקטיות ישירה. עצם התנאים של האימון, המשחק, האתגרים, השיח הפתוח והשיתופי בהובלה עדינה של מנחי הקבוצה, מציבים בפני המשתתפים מרחב לביטוי עצמי, שבו ניתן לחוש אמון, לכידות, להתנסות, לטעות, ולחלוק בקשיים.

התוכנית מצליחה להביא אבות לפעילות שוטפת ומחייבת עם בניהם, באופן עקבי.

בנוסף, היא מצליחה למנף את משחק הכדורגל להשגת מטרות בין-אישיות וחברתיות באופן שהשפעתו ניכרת בטווח קצר יחסית ובעוצמה גבוהה. זוהי תכנית טובה ואפקטיבית אשר מומלץ להטמיעה בכמה שיותר מוקדים (יבלברג וקוממי, 2014).

2015

אבות ובנים על המגרש

תקציר ממצאי מחקר הערכה

סמדר אורן

יניב קוממי

ירון יבלברג

מכון דו-עת
22/12/2015

1. רקע

דו"ח זה מהווה סיכום של מחקר ההערכה לתכנית "אבות ובנים על המגרש", שמופעלת ע"י אשלים, גיוינט בשיתוף משרד החינוך, המנהל לחינוך התיישבותי והאגף לקליטת עולים, משרד התרבות והספורט ומשרד הרווחה ביוזמתו וניהולו של מר אלי קושניר. המחקר נערך במשך שנתיים : בשנה"ל תשע"ד ותשע"ה במקביל לפעילות התכנית והוא כלל שאלונים שהועברו לאבות והבנים המשתתפים בתכנית, ראיונות עומק עם משתתפים ובעלי תפקידים, תצפיות, קבוצות דיון ועוד.

התכנית מבוססת על קבוצת כדורגל משותפת לאבות ולבנים הכוללת אימונים, משחקים ופעילויות נוספות. הקבוצה מוזמנת חווית פנאי משותפת ומשמעותית, הגברת הפעילות הגופנית וקידום בריאות, במרחב בלתי פורמאלי ויצרתי מסגרת מובנית ויציבה המבוססת על פעילות גופנית אהודה וענף ספורט פופולארי.

הספרות התיאורטית והנסיון הקליני והמחקרי, מצביעים על כך שתמיכה משפחתית חיובית היא גורם מחסן מרכזי בכל הנוגע לבריאותם ולרווחתם הנפשית והפיזית של ילדים ובני נוער. (הראל קני ורהב, 1997). הורים המתמודדים עם מציאות חיים קשה, מתקשים פעמים רבות להתמודד גם עם ילדיהם המתבגרים ומוותרים על מקומם, על נוכחותם המשמעותית, ועל תפקידם המרכזי כתומכים ומגדלים. מחקרים רגשי גינדר, גילו, שהמשמעות שמייחסים בנים מתבגרים במודע או שלא במודע, ליחסים עם האבות יש השלכות קריטיות על איכות חייהם, בריאותם הנפשית, תפקודם ועתידם. כאשר האבות מעורבים, הבנים המתבגרים עסוקים פחות בהתנהגויות מסוכנות תפיסת המתבגר את יחסיו עם אביו נמצאה קשורה לדיכאון, לתפקוד בבית הספר, ולתחושת הערך העצמי. מתבגרים שהזדהו עם אבותיהם או עם דמות אב, הראו רמה נמוכה יותר של התנהגות אלימה, השאיפות האקדמיות שלהם והציונים בבית הספר עלו והוסברו בכך שהיתה ההכרה של האב בהישגיהם.

2. מתודולוגיה

מחקר ההערכה התבסס על שילוב של שיטות איכותניות וכמותיות.

בחלק האיכותני – נבחרו 4 רשויות להעמקה – עפולה, אור עקיבא, פנימיית עלומים ואעבלין. בעפולה יש שיעור גבוה של משפחות יוצאי אתיופיה, פנימיית עלומים – בני נוער בסיכון, אעבלין – שכונה קשה מאד מבחינה סוציו-אקונומית, אור עקיבא – קבוצה "רגילה". בכל אחת מן הרשויות בוצעו ראיונות עומק עם 2-3 זוגות של אבות ובנים ועם 2-3 אנשי צוות. בנוסף בוצעו 3 תצפיות באימונים וראיונות קצרים במהלכם התקיימו שיחות לא פורמאליות עם

אבות ובנים ואנשי צוות אחרים. בשנה השנייה התקיימו ראיונות עומק עם 8 אבות, 8 אמהות, 2 מנחי קבוצות ובעלי תפקידים נוספים.

בחלק הכמותי הועבר שאלון (נספח 2) לכל האבות והבנים בכל הקבוצות. השאלון נבנה על בסיס המודל הלוגי והוא כולל התייחסות למדדי ההצלחה הרלוונטיים לנקודת המבט של האבות והבנים. מילאו את השאלון 82 אבות ו 95 בנים בשנה הראשונה, 52 אבות ו 62 בנים בשנה השנייה.

3. סיכום הממצאים

3.1 השגת המטרות

אין ספק שהתכנית משיגה במידה גבוהה עד גבוהה מאד של הצלחה את מטרותיה העיקריות : היא תורמת באופן מובחן ומובהק לחיזוק הקשר בין האבות והבנים המשתתפים בה. מעידים על כך במידה גבוהה של ודאות, משתתפי התכנית (האבות והבנים), האמהות והצוותים המקצועיים. במקרים שבהם הקשר בין האב והבן היה בסדר, היא חיזקה אותו. במקרים שבהם הקשר היה במשבר – התכנית אפשרה יצירה מחודשת של אמון ובנייה מחודשת של היחסים. ברוב המקרים, אבות ובנים שהגיעו לתכנית כשהם ביחסים משבריים, יצאו ממנה כשהם ביחסים טובים ומעניינים לחזק את הקשר.

בנוסף, מהממצאים עולה באופן ברור כי התכנית מעצימה את הילדים המשתתפים בה בתחומים כגון ביטחון עצמי, תחושת מסוגלות ודימוי עצמי. ממצא זה עולה מדיווח עצמי של הילדים ומגובה בראיונות עומק עם הורים ובעלי תפקידים.

מבחינת השפעה על הרגלי תזונה ופעילות גופנית, לתכנית השפעה במידה גבוהה על האבות והבנים, לפי דיווח עצמי. לטענתם, הם מרגישים טוב יותר עם הגוף שלהם, מעורבים יותר בפעילות גופנית גם מחוץ למסגרת הקבוצה וחשים שהכושר הגופני שלהם השתפר בעקבות ההשתתפות בתכנית.

השפעה נוספת שנמצאה במחקר היא על היחסים במשפחה הגרעינית של המשתתפים בתכנית. לטענת הילדים, התכנית השפיעה לטובה על יחסיהם עם הוריהם ואחיהם. ראיונות העומק עם אבות ואמהות תומכים בטענה זו ומצביעים על שיפור כללי בהתנהגות הילדים, שבא לידי ביטוי גם ביחסים עם האימהות והאחים.

שביעות הרצון של המשתתפים, אבות ובנים מאספקטים שונים של התכנית ומן הצוות, היא גבוהה מאד בצורה קונסיסטנטית לאורך השנים. בקבוצות מסוימות, שבהן חל צמצום של היקף פעילות התכנית בשנה השנייה, הייתה תחושה של שביעות רצון נמוכה יותר (אם כי עדיין גבוהה).

כפי שהוזכר בתחילת הדו"ח, ההצלחה הגדולה של התכנית היא בכך שהיא מצליחה להגיע להישגים מכובדים אלה, כמעט ללא דידקטיות ישירה. עצם התנאים של האימון, המשחק, האתגרים – כל אלה מציבים בפני המשתתפים מרחב לביטוי עצמי, שבו ניתן להתנסות, לטעות, לבנות אמון ועוד. מצד שני, הפעילות אינה ספונטנית לגמרי. היא נתונה תחת מעקב והנחייה שנעשים בצורה עדינה ולעיתים כמעט שבלתי מורגשת.

3.2 תנאים להצלחה

מתוך ממצאי המחקר איתרנו חמישה גורמים שמהווים לדעתנו תנאים בסיסיים להצלחת הקבוצה ולפעילות אפקטיבית (מבחינת השגת המטרות) :

1. הטרוגניות – קבוצה מגוונת מבחינת סוגי הווגות אבות-בנים והיחסים ההתחלתיים ביניהם, מעמד סוציו-אקונומי, קבוצת השתייכות ועוד, מייצרת אפשרויות רחבות יותר להתפתחות אישית, זוגית וקבוצתית.
2. קביעות – ככל שההקפדה על נוכחות ההורים הדוקה יותר (התפקיד של רכז הקבוצה/מדריך חברתי), כך עולה היכולת לעקוב אחרי תהליכים זוגיים ואישיים ולסייע להם.
3. המאמן – המאמן צריך להיות אישיות כריזמטית שיודע גם כדורגל ואימון, אך מבין ומסוגל להיות רגיש למטרות החברתיות של התכנית ולסייע להשגתן.
4. התהליך הקבוצתי של האבות – התהליך זכה למשוב גבוה מצד ההורים במשך השנתיים שבהן נערך המחקר. גם כל אנשי המקצוע שהתראיינו ראו בו רכיב מהותי וחיוני של היכולת של התכנית לתת מענה מקיף לצרכים של זוגות האבות-בנים, מעבר לפן הספורטיבי.
5. אירועים המשלבים קהילה/משפחה מורחבת – תחרויות, טיולים, מפגשים – כל אלה מסייעים לגיבוש הקבוצה, לקירוב בני משפחה אחרים לתהליך ולהתמדה לאורך השנה.

3.3 סיכום

לסיום, בנימה אישית, אנו מעריכים תכניות חברתיות למעלה מ 10 שנים. תכנית "אבות ובנים על המגרש" מצליחה להביא אבות לפעילות שוטפת ומחייבת באופן מרשים. בנוסף, היא מצליחה למנף את משחק הכדורגל להשגת מטרות חברתיות באופן שהשפעתו ניכרת בטווח קצר יחסית ובעוצמה גבוהה. זו תכנית טובה ואפקטיבית והיינו ממליצים להטמיע אותה בכמה שיותר מוקדים.